Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi
Sayı: 61, Güz 2017, s. 393-435
Makalenin geliş ve kabul tarihleri: 24.01.2017-11.07.2017

MONTREUX BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ'NİN YANKILARI

Hakan UZUN*

ÖZ

Türkiye, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması ile birlikte ülkenin güvenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü ilgilendiren bir sorunu kendi lehine çözümlemiştir. Söz konusu sorunun çözümünü sağlamak için, müzakereye açık ve barışçı bir politika izlemiştir. Türkiye'nin, sorunların çözümüne yönelik bu yaklaşımı, sorunların çözümü konusunda saldırgan bir tavrın benimsendiği bir dönemde, dünyada takdirle karşılanmıştır. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması, Türk kamuoyu tarafından zafer olarak değerlendirilmiş ve coşkulu şekilde kutlanmıştır.

Anahtar kelimeler: *Montreux, Boğazlar, İstanbul, Çanakkale, Kamuoyu*

THE REFLECTIONS OF MONTREUX BOSPHORUS AGREEMENT

ABSTRACT

With being signed Montreux Bosphorus Agreement, Turkey solve lots of problems related to the security, independency and territorial integrity of country for its own sake. To ensure that the problem is resolved, the country followed the policies which are open to negotiations and peaceful. This attitude of Turkey to the solution of problems was appreciated through the word in a period when the aggressive policy was adopted. The signing of Montreux Bosphorus Agreement was seen as a victory by the Turkish public opinion and celebrated ebulliently.

Keywords: *Montreux, Bosphorus, Istanbul, Canakkale, Public opinion*

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, E-Posta: hakanuzun@ankara.edu.tr

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sonrası dünyada ortaya çıkan tablo, bir barış döneminin başlangıcı olmamıştır. Özellikle de savaşı sona erdirmek için yapılan barış antlaşmaları, Versay başta olmak üzere, yeni bunalımlara zemin hazırlamıştır. Bununla beraber, 1925 yılına kadar geçen sürede başta Avrupa devletleri olmak üzere dünyanın temel uğraşısı, Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı sorunları ortadan kaldırmak ve yapılan barış antlaşmalarının öngördüğü düzeni kurmak olmuştur. Fransa'nın, Almanya karşısında hissettiği güvenlik sorununu çözüme bağlayan Lokarno Antlaşmalarının imzalandığı 1925 tarihi ile başlayan ve 1929 yılına kadar devam eden sürede, dünyada nisbî bir yumuşama dönemi yaşanmıştır. İki savaş arası dönemin barış ve işbirliği açısından en verimli yılları, söz konusu tarihler arasında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin de dahil olduğu ve savaşın sorunların çözümünde ulusal bir politika olarak kullanılmasını yasaklayan Briand-Kellogg Paktı ise Locarno döneminin dünya barışına katkı sağlayabilmek amacıyla yapılmış en önemli uluslararası girişimlerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Ancak özellikle de 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının da etkisiyle ortaya çıkan siyasi bunalımların ardından uluslararası gerginlikler artmıştır. Bir yanda anti-revizyonist olarak adlandırılan ve "*1919 düzenini*" korumak isteyen, diğer yanda ise revizyonist olarak nitelendirilen ve bu yapıyı değiştirmek isteyen devletler arasında ciddi kutuplaşma yaşanmaya başlamıştır.[1]

Böylesi bir ortamda izlenen Türk dış politikasını ise koşullara bağlı olarak, üç ana bölümde incelemek mümkündür. Birincisi, 1919-1923 yılları arasıdır. Bu dönemde Türk dış politikası, Misak-ı Milli'ye göre biçimlenmiştir. Ülkenin tam ve kesin bağımsızlığı ile toprak bütünlüğü, Türk dış politikasını belirleyen temel ilkeler olmuştur.[2] Öte yandan, ülkenin

---

[1] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1984, s.153, 229; Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 4. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994, s.29-35; Mehmet Gönlübol-Ömer Kürkçüoğlu, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Makaleler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.4.

[2] Temuçin Faik Ertan, "Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri", **Gölbaşı Eğitim ve Kültür Dergisi**, Gölbaşı İlçe Eğitim Müdürlüğü, Sa.: 2, Ocak/2005, s.9; Şükrü S. Gürel, "Türk Dış Politikası (1919-1945)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.2, İletişim Yay., İstanbul, b.t.y., s.520; Aptülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.25-26; Fahir Armaoğlu, "Tarihi Perspektif İçinde Misâk-ı Millî'nin Değerlendirilmesi", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Makaleler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.68.

işgalden kurtarılması ve Lozan Barışı'nın imzalanması ise söz konusu dönemin, askeri ve siyasi alandaki en büyük başarısı olarak kaydedilmiştir.[3]

İkincisi, 1923-1932 yılları arasıdır. Bu dönemde, ağırlıklı olarak Lozan'dan arta kalan sorunların çözümü ile uğraşılmıştır.[4] Ülkenin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması konularında en çok Batı'dan çekinildiği için, Sovyetlerle Milli Mücadele sırasında başlayan diplomatik yakınlık korunmuştur.[5]

Üçüncüsü ise 1932-1938 yılları arasıdır. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıyla başlayan yeni dönem, Türkiye'nin Batı ile ilişkileri açısından dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Dönemin en dikkat çeken özelliği ise dünyanın değişen siyasi konjonktürünün Türk dış politikasına etkisiyle, Sovyet Rusya'ya dayalı dış politika anlayışının terk edilip, Batı'lı devletlerle daha yakın ilişkilerin kurulmaya başlanmış olmasıdır.[6] Öte yandan Türkiye söz konusu dönemde, Almanya ve İtalya tehdidi karşısında ülke güvenliğinin sağlanması amacıyla bazı ittifaklara da yönelmiştir. Bunu yaparken saldırgan politika izlememiş, ilişkilerini denge politikası çerçevesinde yürütmüştür. Bu dış politika anlayışı Türkiye'yi, İngiltere ve Fransa'ya yakınlaştırmıştır.

Türkiye'nin, iki savaş arası dönemde izlediği dış politikasının genel özelliklerine bakıldığında ise ulusal çıkarlarını göz ardı etmeden, uluslararası barış ve adaletin sağlanmasına yönelik katkı sağlamaya çalışan bir politikayı titizlikle yürütmeye çalıştığı görülmektedir.[7] Diğer yandan, dış politikasını her türlü kamplaşmadan uzak kalıp, etkin, uluslararası hukuka ve işbirliğine önem veren, maceralara sürüklenmeyecek biçimde saptamıştır. Böylelikle, Lozan'da istenilen sonucun elde edilemediği Boğazların statüsü ve Hatay sorunu gibi, Türkiye'nin güvenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü ilgilendiren konuları kendi lehine çözebilmiştir.[8]

---

[3] Gönlübol-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.5.

[4] Muzaffer Özsoy, "Askerlik Bilimi ve Strateji Açısından Atatürk", **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, 2. Baskı, İstanbul, 1986, s.116; Ertan, **a.g.m.**, s.9. Atatürk bu konudaki düşüncelerini, 1 Kasım 1928'de TBMM'de yaptığı bir konuşmasında şöyle dile getirmiştir: "…*Esaslı ıslahat ve inkişafat içinde bulunan bir memleketin hem kendisinde, hem muhitlerinde sulh ve huzuru cidden arzu etmesinden daha kolay izah olunabilecek bir keyfiyet olamaz*…" **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.I.-III, C.II, 5.baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997, s.374.

[5] Halûk Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XXIII, (Eylül 1968), Ankara, 1968, s.244.

[6] Ülman, **a.g.m.**, s.244-245.

[7] Gönlübol- Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.5.

[8] Temuçin Faik Ertan, "Mudanya Mütarekesi'nden Lozan Barış Antlaşması'na", **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016, s.151.; Özsoy, **a.g.m.**, s.117; Gürel, **a.g.m.**, s.527-528; Ülman, **a.g.m.**, s.251; Faruk Sönmezoğlu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2011, s.254.

Bu çalışma, Türkiye'nin 1932-1938 yılları arasında izlediği dış politikanın başarılı bir sonucu olarak ortaya çıkan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni konu almaktadır. Öte yandan, konu üzerine oldukça fazla sayıda araştırma yapılmış olması nedeniyle, sözleşmenin analitik bir incelemesini yapmak iddiasında da değildir. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasının ve Boğazların Türkiye'nin kontrolüne girmesinin Türk ve dünya kamuoyunda yarattığı etki, incelemenin amacını ve sınırlarını belirlemiştir. Çalışma sırasında ağırlıklı olarak dönemin Türk ulusal basını kullanılmakla birlikte, incelemede konuyla ilgili arşiv belgelerine, fotoğraflara, araştırma ve inceleme eserlerine de yer verilmiştir. Konu ele alınırken iki kısma ayrılmış ve önce Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasına kadar geçen süre içinde yaşananlar ele alınmış, daha sonra da sözleşmenin imzalanması sonrasında yaşananlar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. Tarihte Boğazlar ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi

Boğazlar, Türkiye için çok uzun yıllar ciddi bir tehdit kaynağı oluştururken aynı zamanda da jeopolitik ve jeostratejik değerini artıran önemli bir yer olma özelliğini korumuştur.[9] Durumun farkında olan Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti, dünya güç dengeleri içinde, Boğazları dış politikalarının önemli bir kozu olarak kullanmışlar, böylelikle çoğu zaman dünya politikasını güçlerinin çok ötesinde etkilemeyi başarmışlardır.[10]

Karadeniz, Ruslarla yapılan 1774 Kaynarca Antlaşması'na kadar tüm yabancı devlet gemilerine kapalı iken, Osmanlı Devleti bu antlaşma ile Rus ticaret gemilerine Boğazlardan geçiş hakkı tanımıştır. Böylelikle hiçbir yabancı geminin Boğazlardan geçmemesi prensibinden, günümüze kadar varlığını devam ettiren Boğazlardan geçişin ticaret ve savaş gemileri için ayrı ayrı düzenlenmesi anlayışına geçilmiştir. 1833'te Osmanlı Devleti ve Rusya arasında imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması ile de Boğazların durumu uluslararası soruna dönüşmeye başlamıştır. Sekiz yıl süreli bu antlaşmaya göre, Osmanlı Devleti, Akdeniz'den Rusya'ya saldırı olması durumunda, Boğazları kapatacaktı. Diğer yandan, Osmanlı Devleti'nin, İngiltere ve Fransa'nın baskıları sonucunda 1841'de kabul ettiği Londra

---

[9] İsmail Soysal, "1936 Montreux Sözleşmesi ve Sonradan Çıkan Sorunlar", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Ankara (15-17 Ekim 1997), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.309.

[10] Mensur Akgün, "Türk Dış Politikasında Bir Jeopolitik Etken Olarak Boğazlar", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der.: Faruk Sönmezoğlu, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s.388.

Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar artık tamamen uluslararası nitelik kazanmıştır. Antlaşma ile Boğazlar konusunda tek başına karar verme yetkisini kaybeden Osmanlı Devleti, barış zamanında hiçbir devletin savaş gemisinin Boğazlardan geçmemesi ilkesini kabul etmiştir. Bu durum, 1856 Paris Antlaşması, 1871 Londra Konferansı ve 1878 Berlin Antlaşması'nda da teyit edilmiştir.[11]

Boğazların bu statüsü, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girdiği zamana kadar devam etmiştir. Ancak savaş sonrasında sürekli olarak değişen yeni koşullara göre yapılan antlaşmalarda, Boğazların statüsü de hep farklılık göstermiştir. Mondros Mütarekesi'nin, "*Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması; Çanakkale ve Karadeniz Boğazları kalelerinin Müttefiklerce işgal edilmesi*" hükmü gereğince, Boğazlar İtilaf Devletleri'nin denetimine girmiştir.[12] Sevr Antlaşması'nda Boğazların ayrı bayrağı, bütçesi ve güvenlik gücü olan uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmesi istenmiştir.[13] Misak-ı Milli kararlarında ise İstanbul ve Marmara Denizi'nin güvenliği sağlandığı takdirde, Boğazların uluslararası ticarete ve ulaşıma açılması konusunda Osmanlı Devleti ile birlikte diğer tüm devletlerin oybirliğiyle verecekleri kararın geçerli olacağı belirtilmiştir.[14]

Boğazların yönetimi ve denetimi konusunda yapılan tüm farklı proje ve düzenlemelere karşın, Boğazların 1936 yılına kadar statüsünü belirleyen en son antlaşma, Lozan Barış Antlaşması olmuştur. Söz konusu antlaşmada, Boğazlardan yabancı gemilerin geçişi Misak-ı Milli'nin belirlediği esaslara uygun şekilde düzenlemiştir. Bununla beraber, Boğazların silahsızlandırılmış olması Türkiye'nin güvenliği açısından sakıncalı bir durum yarattığı gibi, Boğazlardan geçişlerin düzenlenmesinin bir komisyona ve güvenliğinin sağlanmasının da Milletler Cemiyeti'ne bırakılmış olması, o günün koşullarında zorunlu olarak kabul edilse dahi, Türkiye'nin egemenlik haklarını sınırlandırmıştır.[15]

Milletler Cemiyeti'ne karşın, 1933'te dünyada devletler arasında silahlanma yarışının başlaması, İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, Almanya'nın askerden arındırılmış Ren bölgesini silahlandırması ve

---

[11] Akşin, **a.g.e.**, s.277-278; Soysal, **a.g.m.**, s.309; Akgün, **a.g.m.**, s.390-391.

[12] İsmail Soysal, **Tarihleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s.12.

[13] Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973, s.147; Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.510.

[14] Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları…**„ s.15.

[15] **A.g.e.**, s. 140-151.

Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden ayrılması kısaca söz konusu devletlerin tehditkâr ve saldırgan davranışları, Boğazların güvenliğinden de sorumlu olan Milletler Cemiyeti'ne olan güveni ortadan kaldırmıştır. Türkiye tam bu ortamda, değişen koşullara bağlı olarak, Boğazlar konusunun yeniden görüşülmesini istemiştir. Türkiye, bu dileğini ilk defa 1933'te Londra'daki Silahsızlanma Konferansı'nda dile getirmiş ardından, 1934-1935 yıllarında Milletler Cemiyeti ve Balkan Antantı toplantılarında konuyu tekrar gündeme getirmiştir. Ancak Türkiye'nin isteği olumlu karşılık bulmamıştır. Diğer yandan, bu konudaki kararlı tutumunu devam ettiren Türkiye, 1936'da koşulların daha da uygun olduğunu düşünerek, 11 Nisan 1936'da Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalayan devletlere birer nota göndermiş ve Boğazlar ile ilgili hükümlerin yeniden görüşülmesini talep etmiştir.[16] Türkiye, talebinin gerekçesini uluslararası hukuk açısından "*rebussicstantibus*"[17] ilkesine dayandırmıştır. Türkiye'nin teklifi, İtalya dışında, SSCB, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Fransa, İngiltere tarafından gerçekten de değişen koşullar ve hatta çıkarlar nedeniyle olumlu karşılanmıştır.

Konferans, konuyu görüşmek üzere 22 Haziran 1936'da İsviçre'de Cenevre Gölü kıyısında, Lozan yakınındaki Montreux şehrinde toplanmıştır.[18] Yaklaşık bir ay süren görüşmeler 20 Temmuz 1936'da imzalanan bir antlaşma ile sonuçlanmıştır. Antlaşmanın imzalanmasından sonra Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras bir konuşma yaparak, Türkiye'nin sorunlarını, barışçı yollarla ve müzakere ederek çözmesinin önemini vurgulamış ve Türkiye'nin bu davranışının dünya için iyi bir örnek olduğunu ve zor olduğu düşünülen sorunların dahi üstesinden diplomasi yoluyla gelinebileceğinin Türkiye sayesinde dünyaya ispatlandığını söylemiştir. Daha sonra söz alan İngiltere temsilcisi Lord Stanley de barışın dünya için önemini vurguladığı konuşmasında şunları belirtmiştir:

---

[16] İlhan Tekeli-Selim İlkin, **İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, Birinci Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.52; Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi…**, s.343-344; Mehmet Gönlübol - Cem Sar, "1919-1939 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1965)**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1969, s.129-133; Tevfik Rüştü Aras, **Atatürk'ün Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.101-102; Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.366-371; Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.112.

[17] Latincede koşullar değiştiği takdirde anlamına gelen uluslararası hukuk ilkesi. Kudret Özersay, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", **Türk Dış Politikası**, Editör: Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.371-372.

[18] Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s.52-53.

"*Konferansın açıldığı gün Türkiye'ye, böyle bir konferansı toplamağa vasıta olduğu için elimizden gelen yardımda bulunmağa karar vermiştik. Konferansın muvaffakiyetle neticelendiğinden memnunum. Konferans ahdi beynelmilel meselelerin de bu yolda halledilebileceğini göstermiştir. Harbin bütün mezahimini iktiham eden milletim namına sulh temenni ediyorum. Beşeriyet sulh istiyor. Burada beynelmilel teşriki mesai ve vifakın parlak misalini verdik. Bundan çok mesudum…*"[19]

Sovyet Rusya Hariciye Komiseri M. Litvinov ise Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasından duyduğu memnuniyeti dile getirdiği konuşmasında "*Bu konferans beynelmilel konferanslar tarihinde müstesna bir yer tutacaktır. Lozan muahedesinin boğazlar hakkındaki hükümleri Türkiye'ye tam emniyet vermiyordu. Bu emniyetsizlik izale edilmiştir. Eski Osmanlı İmparatorluğu yerinde büyük Atatürk'ün kurduğu yeni Türkiye sulh için en iyi âmildir…*"[20] demiştir.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya tarafından imzalanmıştır. 2 Mayıs 1938'de de İtalya antlaşmaya imza koymuştur. Japonya ise 1951'de Müttefiklerle imzaladığı San Fransisco Antlaşması ile sözleşmeden çekilmiştir.[21]

TBMM'nin 31 Temmuz 1936'da onayladığı söz konusu sözleşme[22] ile Türkiye, boğazların her iki yakasını silahlandırmak, buralarda askeri kuvvet bulundurmak hakkına sahip olmuştur. Öte yandan, sözleşme ile Boğazlar Komisyonu kaldırılırken, ticaret gemilerinin geçişinin tamamen serbest, savaş gemilerinin ise belirli koşullar içinde geçişinin serbest olması kabul edilmiştir. Daha açıkçası savaş sırasında, Türkiye tarafsız olduğu takdirde Boğazlar savaşan tarafların gemilerine kapatılacak, savaşta ise gemilerin geçişi Türkiye'nin inisiyatifine bırakılacaktı. Montreux Boğazlar Sözleşmesi yirmi yıl sürelidir. Taraflar sözleşmenin feshini talep etmezse, sözleşme taraflardan birinin fesih talebinden sonraki iki yıla kadar geçerli olacaktı. Günümüze kadar taraflardan hiç birinin fesih talebi olmaması nedeniyle sözleşme halen yürürlüktedir.[23]

---

[19] **Akşam**, 21 Temmuz 1936.
[20] **Akşam**, 21 Temmuz 1936.
[21] Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.382.
[22] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: V, C. 12, İçtima: 1, 31. VII. 1936.
[23] Armaoğlu, **20. Yüzyıl…**, s. 345-346; Gönlübol - Sar, **a.g.m.**, s.134-136; Özersay, **a.g.m.**, s.374-384.

2. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Yankıları

2. a. Sözleşme İmzalanıncaya Kadar Geçen Sürede Yaşanan Gelişmeler

Türkiye'nin, 11 Nisan 1936'da, Lozan Barış Antlaşması'na taraf olan devletlere birer nota göndererek Boğazlarla ilgili hükümlerin yeniden görüşülmesini talep etmesinden yaklaşık bir ay sonra, ulusal basında bu konuda haberler yer almaya başlamıştır. Montreux'de konferansın toplandığı 22 Haziran 1936 tarihinden itibaren ise her gün düzenli ve ayrıntılı haberlere yer verilmiş, ayrıca köşe yazarları, konu hakkındaki görüşlerini içeren yazılar kaleme almışlardır. Diğer yandan, Ulus gazetesinden Neşet Halil Atay[24] da, 29 Haziran'dan itibaren "*Montrö Mektupları*" başlığı altında konferans izlenimlerini tefrika şeklinde okuyucularıyla paylaşmaya başlamıştır.[25]

Basındaki ilk haberler, Türkiye'nin Boğazlar konusunun görüşülmesini sağlamak üzere bir konferans toplanması için yürüttüğü diplomatik girişimlere yönelik olmuş, Boğazların tahkimi konusunda Lozan'da Boğazlar Sözleşmesi'ne imza atan devletlerin konuya anlayışla yaklaşmalarından duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.[26] Ayrıca haberlerde, Türkiye'nin isteklerine de değinilmiş ve konferansın toplanacağı tarihe yönelik bilgi verilmiştir.[27]

Konferansla ilgili gazetelerdeki haber ve değerlendirmeler, toplanmasından bir gün önce artmıştır. Bir yandan konferansın toplanma nedenleri hakkında bilgi verilirken diğer yandan konferansın nasıl geçeceğine dair öngörülerde bulunulmuş ve Türkiye'nin isteklerinin kabul edilmeyeceği gibi bir düşünceye olasılık olarak dahi yer verilmezken, son derece iyimser bir tablo çizilmiştir.[28]

Kısa bir süre sonra, gazetelerde konferansla ilgili köşe yazıları da çıkmaya başlamıştır. Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Yunus Nadi konuyla ilgili yazısında, dünyanın geldiği son duruma ve Boğazların mevcut statüsüne dikkati çekerek, yaşanan gelişmelerin Türkiye için bir güvenlik sorunu yarattığını ve Boğazların Türkiye'nin savunulması açısından ciddi sıkıntı yaratabileceğini söylemiştir. Öte yandan, Türkiye'nin Boğazlardan geçişi ve ticareti engellemek gibi bir düşünceye asla sahip olmadığına da vurgu yaparak, Türkiye'nin kendisi açısından son derece hayati olan

---

[24] Falih Rıfkı Atay'ın kardeşidir.
[25] **Ulus**, 29 Haziran 1936.
[26] **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1936.
[27] **Cumhuriyet**,13 Mayıs 1936.
[28] **Ulus**, 22 Haziran 1936.

Boğazlar Sorunu'nu diplomatik yollarla çözmeye çalışmak istemesinin önemine değinmiştir. Nadi, yazısının devamında ise bazı devletlerin sorunlarını müzakere etmeden, saldırgan bir tutum takınarak çözmeye çalıştığı sırada, Türkiye'nin bu tutumunun takdire şayan olduğunu söylemiştir.[29]

Konferansın ilk günü, Ulus gazetesine son derece olumlu yansımıştır. Dahası İtalya'nın konferansa temsilci göndermemesi de olumlu havayı bozmamış, İtalya'nın konferansa daha sonra katılacağına dair beklenti, güçlü bir şekilde dile getirilmiştir.[30] Benzer yaklaşımı ilk sayfasının neredeyse tümünü konferansla ilgili haberlere ayıran Cumhuriyet gazetesinde de görmek mümkündür. Sütunlarında konferansla ilgili olarak "*İlk celse fevkalade dostane tezahürlerle geçti. Bütün devlet mümessilleri Türk talebini haklı buldular ve terviç ettiler.*" "*Tarih bu kadar samimi bir kongre kaydetmemiştir. Herkes şen ve dosttu. Sanki çetin bir mevzuu müzakereye değil, tasdiki mukarrer bir hakkın kabul merasimini yapmak için toplanılmış gibiydi*" gibi yorumlara yer veren gazetenin, konferansa dair diğer bir yaklaşımı da, Türkiye'nin Boğazlar konusundaki isteklerinde haklılığını vurgulamak olmuştur.[31]

Bu arada Falih Rıfkı Atay da köşesinde, Yunus Nadi'nin yazısına benzer bir yazı kaleme almış ve Boğazların emniyetinin sağlanmasının Lozan Antlaşması'nda düzenlenen şekliyle olanaksız olduğunun dünyada yaşanan son gelişmelerle anlaşıldığını söylemiştir. Ayrıca dünyanın yeniden savaşa doğru sürüklendiği dönemde, yeni bir düzenleme ile Boğazların emniyetinin sağlanmasının sadece Türkiye'nin güvenliğine değil, dünya barışına da katkıda bulunacağını ileri sürmüştür.[32]

Görüşmelerin sürdüğü sırada, gazetelerde konferansa katılan devletlerin Türkiye'ye bakış açılarını yansıtan haberler değerlendirildiğinde ise Türkiye'nin ulusal çıkarlarını uluslararası hukuka uygun şekilde, diplomatik yollarla, savaşa ya da oldu-bittiye müracaat etmeden, müzakere ederek ve barışçı yollarla korumaya çalışmasının konferansa katılan tüm devletler tarafından takdirle karşılandığı görülmektedir.[33]

Konferanstaki görüşmelerin nasıl bir havada geçtiğini de basının tutumundan anlamak mümkündür. Konferanstaki genel havanın Türkiye

---

[29] Yunus Nadi, "Bugün Montröde Boğazlar Konferansı Açılıyor", **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1936.
[30] **Ulus**, 23 Haziran 1936.
[31] **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1936.
[32] Falih Rıfkı Atay "Boğazlar Konferansı", **Ulus**, 23 Haziran 1936.
[33] **Ulus**, 24 Haziran 1936.

lehine ve isteklerini karşılayacak doğrultuda ilerlediği süreçlerde, konu ile ilgili gazete başlıklarının daha büyük puntolarla verilmiş olması dikkati çekmektedir.[34] Bununla beraber, konferansın çıkmaza girdiği durumlarda ise hükümetin resmi yayın organı durumunda olan Ulus gazetesi aracılığıyla, Türkiye'nin gerçek niyetinin ne olduğuna yönelik yazılar yayınlanmaya başlanmıştır. Söz konusu yazılarda, Türkiye'nin Boğazlar konusunu neden gündeme getirmek ihtiyacı duyduğu, Türkiye'nin Boğazlarla ilgili tekliflerinin gerçekçi olduğu ve bu sorunun ancak Türkiye'nin isteklerinin kabul edilmesi ile kesin çözüme kavuşturulacağı belirtilmiştir.[35] Örneğin, Rusya ve İngiltere'nin Boğazlar konusunda yapılacak yeni düzenleme üzerinde uzlaşamadıkları, Fransa'nın da arabuluculuk yapıp, uzlaşma zemini yaratmaya çalıştığı sırada Falih Rıfkı Atay, Boğazların Osmanlı egemenliğinde olduğu dönemde, İngiltere ve Rusya arasında nasıl çıkar çatışmalarına sebep olduğunu anlatan bir yazı kaleme almıştır. Yazısında, bu devletlerin yerine yenilerinin kurulduğunu dile getirerek yeni Türkiye yeni Rusya ve yeni İngiltere arasında artık çatışmaların yaşanmayacağını özellikle vurgulamıştır. Ayrıca Milletler Cemiyeti'nin de Boğazları koruyamayacağının yaşanan gelişmelerle anlaşıldığını söyleyerek, Türkiye'nin Boğazlar konusundaki isteklerinin hangi nedenlerden kaynaklandığına bir kez daha açıklık getirmeye çalışmış, Türkiye'nin dostluktan ve barıştan yana olduğunu ve kuruluş felsefesine uygun olarak sahip olduğu topraklarda tam egemen olmaktan başka amacının olmadığını belirtmiştir.[36]

Türk basınında çıkan yazılarda dikkati çeken başka özellik de, Boğazlarla ilgili yapılan görüşmeden çıkacak sonucun sadece Türkiye'yi değil, tüm dünyayı ilgilendirdiğine yönelik yazılar yayınlanmış olmasıdır. Böylelikle Türkiye lehine yurt dışında kamuoyu oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir. Köşe yazarları, Montreux Konferansı'nın kesinlikle başarılı olması gerektiğini, konferansın sadece Türkiye'nin güvenliği sorununun çözülmesi anlamına gelmediğini, aynı zamanda dünyada sorunların oldu-bittilerle değil, barışçı yollardan da çözülebileceğine yönelik inancın muhafaza edilebilmesi açısından da iyi bir örnek oluşturacağını söylemişlerdir.[37] Cumhuriyet gazetesinden Yunus Nadi, Boğazlar için oluşturulan yeni rejimin kabul edilmesinin önemine değinerek, mevcut dönemde dünyanın içinde bulunduğu koşulları hatırlatıp, Türkiye'nin kendi

[34] **Ulus**, 17 Temmuz 1936; **Akşam**, 16, 17 Temmuz 1936.
[35] Falih Rıfkı Atay, "Cenevre Kararı", **Ulus**, 8 Temmuz 1936; Falih Rıfkı Atay, "Son Vaziyet", **Ulus**, 10 Temmuz 1936.
[36] Falih Rıfkı Atay, "Gene Boğazlar", **Ulus**, 14 Temmuz 1936.
[37] Falih Rıfkı Atay, "Montrö Müzakereleri", **Ulus**, 18 Temmuz 1936.

emniyetini sağlamasının önemine değinmiştir. Ancak Boğazların stratejik önemi nedeniyle, yaşanacak olumsuz gelişmelerden tüm dünyanın etkilenebileceğine ve dünya barışını bozacak bir durum ortaya çıkabileceğine de işaret etmiştir.[38]

Öte yandan, Montreux görüşmeleri sırasında basında çıkan haberlerde, "*hak*", "*hukuk*", "*barış*", "*adalet*", "*emniyet*", "*gerçekçilik*" gibi kavramlar sıkça vurgulanmış ve işlenmiştir. Örneğin, Akşam gazetesinden Cemal Nadir tarafından çizilen ve iki kısımdan oluşan karikatürde, konferansın çetin bir mücadele ile kazanıldığı ve elde edilenlerin de bir hak olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. "*Montreux konferansı böyle başladı*" denilen birinci kısımda, temsilciler konferans salonuna mağrur şekilde gelirlerken, "*...Böyle bitti...*"denilen ikinci kısımda ise hepsi salondan yüzleri gülerek ve hafif öne eğilmiş şekilde ayrılmaktadırlar. Bu sırada her iki karikatürde de bir masa etrafında sandalyeler ve masanın ortasında da "*Türkün Hakkı*" yazmaktadır.[39] Cumhuriyet gazetesinden Abidin Daver de, Türkiye'nin Boğazlar hakkındaki teklifinin "*hak*" ve "*akl-ı selim*"e dayandığını ifade ederek oldukça iyi bir düzenleme olduğunu söylemiştir. Yazısında, Boğazlarda yapılması istenilen yeni düzenlemelerin konuya taraf tüm devletlerin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olduğunu belirten Daver, bunun herkesi memnun edecek bir düzenleme olacağını ileri sürmüştür. Türkiye için ise yeni düzenlemenin her şeyden önce ülkenin emniyetini sağlamak gibi haklı bir isteğe dayandığının altını çizmiştir. Yazısının sonunda ise "*Türkiye Cumhuriyetinin harici siyaseti, büyük bir zafer kazanmak üzeredir*" diyerek ortaya çıkacak durumu zafer olarak nitelemiştir.[40]

2. b. Sözleşmenin İmzalanması Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasını kutlamak üzere birçok etkinlik düzenlenmiştir. Bunlar içinde en kapsamlı olanları, 20 ve 21 Temmuz'da düzenlenmiş olan etkinliklerdir. 20 Temmuz'daki etkinlik, sözleşmenin Türkiye'nin tüm isteklerini karşılayacak bir şekilde imzalanmasının kesinleşmesi üzerine, imza haberinin ülkeye ulaşır ulaşmaz hemen halka duyurulması ve gösterilerle kutlanması için hazırlanmıştır. 21 Temmuz'daki etkinlik ise sözleşmenin kesin olarak imzalanması sonrasında yapılacak olan tören ve kutlamalara yönelik hazırlanmıştır.

---

[38] Yunus Nadi, "Boğazların Dünya Sulhu Üzerindeki Mühim ve Müessir Rolü", **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1936.

[39] **Akşam**, 18 Temmuz 1936. Bkz.: (EK: 5).

[40] Abidin Daver, "Boğazlar Konusundaki Tezimizin Kuvveti", **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1936.

İlk etkinliğe uygun olarak, Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalandığı haberinin il ve ilçelerde bulunan halka anında duyurulması için, Anadolu Ajansı'nın, telgrafhanelerin, telsiz, radyo istasyonları ile gazetelerin yoğun bir şekilde çaba göstermeleri ve haberi halkın coşkulu şekilde kutlaması için yurt genelinde hazırlıkların yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, yapılması planlanan törenler için kurumlar arası işbirliğinin sağlanmasına yönelik çağrıda bulunulmuş, sözleşmenin imzalanacağı akşam, bütün dükkânların ve umumî yerlerin sabaha kadar açık kalması, imza haberi geldiğinde ise davullar çalınması planlanmış, böylelikle ülkede şenlik havası yaratılmaya çalışılmıştır.[41]

Gazetelerden elde edilen bilgilere göre, imzanın atılacağı gün Ankara'da, halk ve askerlerden oluşan binlerce kişi Ulus Meydanı'nda bulunan Atatürk heykeli etrafında toplanmış, meydan ve hemen yanı başındaki TBMM bahçesi süslenmiştir. Bu arada bir taraftan meşaleler yanarken diğer yandan da Seğmenler halk oyunları oynamış ve radyodan da ulusal marş çalınmıştır. Meydanda şenlik yapmak için bekleyen kalabalık, radyo yayınları aracılığıyla, Montreux'den gelecek imza haberini beklemiştir. Beklenen haber geldiğinde ise halk haberi büyük bir sevinç içinde, alkışlarla ve tezahüratlarla karşılayarak, sabaha kadar kutlama yapmıştır. Meydanda bulunanlardan şair Behçet Kemal Çağlar, Atatürk heykeli önünden halka hitap ettiği konuşmasında, Boğazların Türkiye ve dünya açısından çok önemli bir konuma sahip olduğunu ve Montreux ile Boğazların ve dolayısıyla Türkiye'nin emniyetinin sağlandığını belirterek bunun dünya barışına da bir katkı olduğunu söylemiştir. Konuşmasının devamında ise Türk milletinin Milli Mücadele sırasında kazandığı başarı ile mazlum milletlere örnek olduğunu, Boğazlar sorununun çözümlenmesi amacıyla benimsediği barışçı yöntemle de bütün büyük milletlere örnek olup, yol gösterdiğini sözlerine eklemiştir.[42]

Kutlamalar sadece başkent Ankara ile sınırlı kalmamıştır. Başta İstanbul olmak üzere, ülkenin her yanında şenlikler yapılmıştır. İstanbul'daki törene, gazetelerdeki fotoğraflardan da anlaşıldığı kadarıyla, katılım oldukça yüksek olmuştur. Vatandaşlar, saat dokuzdan itibaren toplanmaya başlamış ve sürekli olarak çalan bando eşliğinde "*Varol Atatürk*", "*Yaşa İsmet İnönü*" diye bağırarak, Atatürk'e ve İnönü'ye tezahüratta bulunmuşlardır. Sözleşmenin imzalandığı haberinin alınmasından sonra ise halkın coşkusu daha da artmıştır. Bir taraftan İstiklal Marşı'nı, diğer yandan da Cumhuriyet

[41] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**: 490 01 3 13 6 / 20.07.1936; **Ulus**, 20 Temmuz 1936; **Akşam**, 20 Temmuz 1936; **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1936.

[42] **Ulus**, 20 Temmuz 1936; **Akşam**, 20, 21 Temmuz 1936; **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1936.

Marşı'nı söylemişlerdir. Ayrıca topluluk içinde heyecandan ağlayanlar, bağıranlar, sürekli alkışlayanlar olmuş, hep bir ağızdan marşlar söylenirken davullar ve zurnalar çalınmış, şenliğe eşlik eden vapurlar da düdüklerini öttürmüşlerdir.[43]

Sözleşmenin imzalanması haberi Kınalıada, İzmir, Erzurum ve Bursa'da da sevinçle karşılanmıştır. Bursa Spor Kurumu, kutlamalara sembolik bir anlam katmaya çalışmış ve Bursa'dan Mudanya'ya bir zafer meşalesi yarışı düzenlemiştir. Yarış saat 21.30'da Bursa Cumhuriyet Meydanı'nda başlamış ve atletler meşaleyi ikişer kilometre taşımışlar, Mudanya yolundan ilerleyerek saat tam 24.00'da İsmet İnönü'nün Mudanya Mütarekesi'ni imzaladığı müze binasına meşaleyi armağan etmişlerdir.[44] Manisa'da ise halka bedava sinema gösterimi gerçekleştirilmiştir.[45]

İmza haberi, Çanakkale'de de coşku yaratmıştır. Cumhuriyet meydanında büyük bir gece toplantısı yapılmış, şehir bayraklarla donatılarak ışıklandırılmış, halk oyunları oynanmış ve türküler söylenmiştir.[46] General Hüseyin Hüsnü'nün Bayramiç'teki müstakil fırkası karargâhı ve Erkânı Harbiye'sinin şehre gelmesi ise halk tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması haberi alındıktan sonra, Anadolu yakasından gelen piyade, topçu ve motorlu kuvvetler, Üsküdar İskele Meydanı'nda toplanmış olan binlerce kişinin coşkun tezahüratları arasında, araba vapuruna ve diğer vapurlara binerek Boğaziçi'ne gitmişler ve oradaki tabyalara yerleşmişlerdir. Bu esnada, bir hava filosu da kutlamalara katılmıştır. Karadeniz Boğazı'na asker çıkarılmasına ise Ordu Müfettişi Orgeneral İzzettin Çalışlar kumanda etmiştir. Yavuz Zırhlısı, Hamidiye Kruvazörü ve Hızır Reis Gambotu Çanakkale, Tahtelbahirler, Kılle, Kocatepe ve Adatepe muhripleri de Maydos önünde demirlemişlerdir.[47]

Kutlamalar sırasında, İstanbul Belediye Reisi Muhittin Üstündağ, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan gibi birçok kişi tarafından Atatürk, İnönü, Mareşal Fevzi Çakmak, Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya'ya da tebrik telgrafları çekilmiştir.[48]

---

[43] **Akşam**, 21 Temmuz 1936.
[44] **Akşam**, 21 Temmuz 1936.
[45] **Akşam**, 21 Temmuz 1936.
[46] **Ulus**, 21 Temmuz 1936.
[47] **Akşam**, 21 Temmuz 1936.
[48] **Ulus**, 21 Temmuz 1936; **Akşam**, 20, 21 Temmuz 1936; kutlamalar süresince halkın ve her düzeydeki yöneticilerin çektiği teşekkür telgraflarına gazete yoluyla cevaplar verilmiş ve teşekkür edilmiştir. **Akşam**, 20, 22, 23 Temmuz 1936; **BCA**: 490 01 3 13 / 22.7.1936.

Yukarıda da belirtildiği gibi, sözleşmenin imzalanması ve Türk askerinin Boğazlara girmesi de ayrı bir tören düzenlenerek kutlanmıştır. Boğazlara askerlerin çıkması, gazetelerde "*İşgal dün öğle vakti tamamlandı*";[49] "*Dün öğleyin 12 de kahraman ordu Çanakkale'ye girdi*"; "*Boğazların Askeri İşgali dün tamamlandı*"[50] gibi başlıklarla okuyuculara duyurulmuştur. Ayrıca Akşam gazetesinde, "*Çanakkalede halk kahraman ordumuzu bağrına bastı*" başlığının altında yer alan bir karikatürde, elinde bir Türk bayrağı olan ve kolunda Çanakkale yazan bir kadın bir Türk askerini kucaklamaktadır. Karikatürün altında ise "*On üç yıllık hasretten sonra!...*" denilmiştir.[51]

Türk ordusu saat 11.00'da önce denizden, sonra da karadan Çanakkale'ye girmiştir. Gazetelerde yer alan haberlerden anlaşıldığına göre, her meslekten ve yaştan kadınlarla ve erkekler ayrıca çocuklar ve Çanakkale gazileri Türk askerlerini şehrin dışında, davullarla karşılamış, onlara çiçekler vermişlerdir. Bölgedeki kadınlar ise askerleri kucaklayıp, onlara süt ve su verirken, halk da geçit resminden sonra askere ayrıca gazoz ikram etmiştir. Aynı anda, İzmir ve Eskişehir'den gelen uçaklar da Cumhuriyet Meydanı üzerinde gösteri uçuşu yapmışlardır. Vali, komutanlar, öğretmenler ve öğrenciler yaptıkları konuşmalar sırasında 1915 Çanakkale Savaşı, Montreux ve Atatürk arasında bir bağ kurarak Atatürk'ün her iki olaydaki rolünü övmüşlerdir. Ayrıca fener alayları düzenlenmiş, donanma ışıklarla süslenmiştir. Benzer manzaralara, Gelibolu'da ve İmroz Adası'nda da rastlanmıştır.[52] Seddülbahir'de bulunan, Mehmet Çavuş Abidesi'nde ve İngiliz-Fransız mezarlıklarında da tören yapılmıştır. Söz konusu tören, Montreux'de yaşanan Türk-Fransız-İngiliz işbirliğini yansıtan olaylara sahne olmuştur. Mehmet Çavuş abidesine, İngiliz ve Fransızlar da çelenkler koymuş ve çelenklerin üzerine "*Necip bir hasmın muhterem hatırası için, ölü kahraman Türklere, kahraman eski düşmanlarımıza*" gibi Türk askerlerini öven sözler yazmışlardır. Türk tarafı da Çanakkale'deki İngiliz ve Fransız mezarlıklarını ziyaret ederek çelenkler bırakmış ve çelenklerin üzerine "*Kahraman düşmanlarımıza*" yazmışlardır. Mehmet Çavuş Abidesi'ne Mısır Üniversitesi gençleri tarafından da bir çelenk gönderilmiştir.[53] Cumhuriyet gazetesindeki habere göre, Çanakkale'deki törenler ve kutlamalar bir süre daha devam etmiştir. Temmuz ayının 26'sında, bir Türk askeri heyeti, Türk ve ecnebi askerlerin mezarlarına

[49] **Akşam**, 22 Temmuz 1936.
[50] **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1936.
[51] **Akşam**, 22 Temmuz 1936. (EK: 6).
[52] **Akşam**, 22 Temmuz 1936.
[53] **Akşam**, 22 Temmuz 1936.

çelenk koymuş, çelengin üzerine de "*Çanakkale'de kahramanca ölen askerlere*" yazılmıştır. Ayrıca evlerdeki bayraklar ve şehirdeki taklar da uzun bir süre kaldırılmamıştır.[54]

21 Temmuz'da, Ankara'da düzenlenen törene askeri birlikler, öğrenciler ve işçiler katılmıştır. Tören sırasında, Behçet Kemal Çağlar ve Kâmuran Bozkır adlı kişiler Montreux'de elde edilen başarıyı yansıtan birer şiir okurlarken,[55] törende zaferden duyulan sevinci ve mutluluğu yansıtan coşkulu konuşmalar da yapılmıştır. Konuşmacılar, sözleşmenin imzalandığı günü bir bayram günü olarak ifade etmişler ve Atatürk'ü de alınan sonucun baş mimarı olarak anmışlardır. Mecdi Sayman konuşmasında, Türkiye'nin haklı bir davayı başarıyla sonuçlandırdığına vurgu yaparak, "*…Montrö, hak ile kuvvetin önünde ancak takdir ve saygı rol oynar kaidesini kuran bir siyasal hadisenin sembolü olarak dünya tarihinde yer almış bulunuyor…*" demiştir.[56] Enver Behnan Şapolyo ise Montreux'yü ulusal bir bayram olarak nitelendirdiği konuşmasında şunları söylemiştir:

> "*Bu anda yeni bir zaferi kutlamak üzere ayaktayız. Lozandan sonra Montrö. Sevineceğiz, coşacağız, bayramlaşacağız, çünkü boğazlara bizimdir. Şu dakika türk askerleri yürü emrini almış bulunuyor. Askerler alay alay, takım takım yürüyor, yürüyor… Boğazdan esen bir rüzgâr, türk bayrağını okşayarak dalgalandırıyor, selamlıyor. Anadolu durmadan yürüyor, o boğazlara, boğazlar ona yaklaşıyor… 20 Temmuzda kazandığımız Montrö zaferi ulusal bayramımızdır. Onu Atatürk başta biz kazandık. Sevinin analar! Coşun kardeşler! Varolsun en büyüğümüz Atatürk! Hep bağırın: boğazlar bizimdir türkündür!*"[57]

İstanbul'daki törenler ise Edirnekapı Şehitliği'nin ziyareti ile başlamıştır. Törene, orta ve yükseköğretimde okuyan gençlerin yanı sıra, eski muharipler, şehit anne ve çocukları katılmışlardır. Şehitliğin ortasında bulunan abidenin önünde toplanan halka hitap eden öğretmen Meliha Avni, şehitlere hitap ettiği konuşmasında bağımsızlık vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Montreux'yü büyük bir zafer olarak nitelendirdikten sonra da şehitlere seslenerek şunları söylemiştir: "*Sevgili şehitlerimiz; Bayrağımızın şerefi için güle, sevine kurban oldunuz. Analarınız, yeni aslanlar yetiştirdi. Mübarek kanlarınızın aktığı güzel topraklarınızda hürriyet ve istiklal aşkile yuğurulmuş yeni aslanlar yetişti. Türk istiklâlsiz yaşıyamaz*" demiştir. Meliha Avni'den sonra Fatih nahiyesi CHP Reisi Sırrı Enver konuşmuş, daha sonra Müftü Fehmi'nin okuduğu duanın ardından halk buradan

---

[54] **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1936.
[55] **Ulus**, 22 Temmuz 1936. Şiirler için bkz.: (EK: 3)
[56] **Ulus**, 22 Temmuz 1936.
[57] **Ulus**, 22 Temmuz 1936.

ayrılmıştır. Saat 16.00'da ise İstanbul Üniversitesi'nin konferans salonundaki tören başlamıştır. Törene Vali ve Belediye Reisi Muhittin Üstündağ ile birlikte Üniversitenin Rektörü Cemil Bilsel, General Suphi Yaka katılmış, salon birçok profesörle birlikte genç ve yaşlı halk tarafından doldurulmuştur. Tören sırasında bir konuşma yapan Rektör Cemil Bilsel, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni zafer olarak değerlendirmiş ve bu zaferin barışçı yollarla kazanılmasının önemini belirtmiştir. Daha sonra da başta Atatürk olmak üzere bu olumlu sonucun alınmasında emeği geçen herkesi kutlamıştır. Bilsel, konuşması sırasında şunları söylemiştir:

> "*Sayın dinleyicilerim; Yüreğimin taşan büyük sevincini söylemek için kürsüye çıktım. Bu sevinç her birinizin duyduğu sevincin eşidir. Bu sevinç Türkiye Cumhuriyet hükümetinin barış yolile kazandığı zaferin sevincidir. Zaferi, Atatürke ve onun haklı olarak bekliyen Türk milletine kutlularım. Zaferi, yıllardan beri hazırlayan İsmet İnönüye ve Monröden bize getirenleri, burada en iyi tes'id edenleri kutlularım. 18 yıldan beri Boğazların ordunun temizkanile yuğurulmuş olan toprakları orduya hasret çekiyordu. Dün geceden beri ordu hicranını yaşadığı topraklara kavuştu. Zaferi orduya kutlularım. Bu münasebetle Çanakkale'de yatan şehitlere, yurdun dört köşesinde bizi bugünlere eriştirmek için can verenlere milletin saygısını sunarım…. Montrö, Lozanın Türkleştirdiği Boğazlarda Türklüğü ebedileştirmiştir. Bize bu sevinci getirenleri Üniversite kürsüsünden minnetle anıyorum.*"

Bilsel'den sonra söz alan Profesör Dr. Etem Menemencioğlu da, Boğazlar sorununun dünya barışı açısından önemini belirtmiş, Doç. Enver Ziya ise Montreux Sözleşmesinin yabancı unsurların Boğazlar üzerine koydukları hâkimiyeti kaldırdığını belirterek "*Lozan öyle bir muahede idi ki orada Avrupanın Asya önünde diz çöktüğü görülür. Dünya barışı Türk ulusuna medyundur*" demiştir. Üniversite öğrencilerinin de konuşma yaptığı toplantı sırasında söz alanlardan biri olan Üniversitenin İnkılâp Kürsüsü doçentlerinden Yavuz adlı bir öğretim üyesi de sözlerine "*Mudanya kılıcın, Lozan hakkın ve Montrö hüsnü niyetin zaferidir*" diyerek başlamış ve Boğazlar Komisyonunu, Türk tarihinde kalkan son kapitülasyon olarak değerlendirmiştir. Törende, daha sonra Onuncu Yıl Marşı söylenerek Beyazıt Meydanı'na geçilmiştir. Yaklaşık olarak 20.000 kişinin katıldığı Beyazıt Meydanı'nda yapılan konuşmalar sırasında konuşmacıların Montreux Sözleşmesi'nden söz ederken en sık kullandıkları sözler "*zafer*" ve "*milli bayram*" gibi kavramlar olmuştur. Öğretmen Meliha Avni burada da bir konuşma yapmış ve konuşmasında Türk milletinin hürriyet ve istiklal aşkından söz ederek, Atatürk'ün bu zaferin kazanılmasındaki payına değinmiştir. Meliha Avni'den sonra, Hıfzı Veldet ve öğretmen Hasene Ilgaz da birer konuşma yapmışlardır. Daha sonra törene Taksim Meydanı'nda devam edilmiştir. Çocuklar için ayrılan oyun yerlerinde, Montreux

Sözleşmesi'nin imzası nedeniyle çocuklara Boğazlar ve Boğazların önemi hakkında bilgi verilmiştir. Kutlamalar gece de devam etmiş ve Beyazıt Meydanı aynen gündüz olduğu gibi yine halk tarafından doldurulmuş ve birçok yere çeşitli renklerde fenerler asılmıştır. Bir yürüyüş alayı oluşturulmuş ve Divan Yolu, Ankara Caddesi, Sirkeci, Eminönü, Köprü, Voyvoda, Şişhane Yolu güzergahı izlenerek İstiklal Caddesine çıkılmış ve Taksim'e gidilmiştir. Bu sırada, İtfaiye Bandosu eşliğinde marşlar söylenmiş, havai fişekler atılmış, halk oyunları oynanmış ve kutlamalar sabaha kadar sürmüştür.[58]

Tüm bunların dışında, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasının hemen ardından, CHP Genel Sekreterliği'ne ülkenin hemen hemen tüm il ve ilçesinde bulunan Halkevlerinden, Çocuk Esirgeme Kurumu, Tarım Kredi Kooperatifi, Hava Kurumu, Kızılay, Yeşilay, Talebe Birlikleri, Ticaret ve Sanayi Odası, Ziraat Odası, Spor Kulüpleri gibi çok sayıda kurum, kuruluşun ve cemiyetin yanı sıra CHP'nin il ve ilçe başkanları ile kaymakam ve vali gibi çok sayıda üst düzey yönetici tarafından kutlama telgrafları çekilmiştir. Bu telgraflar, tefrika şeklinde Ulus gazetesinde günlerce yayınlanmıştır.[59] Öte yandan, gazetedeki bir ilandan anlaşıldığına göre, "*Montrö zaferinden evvel ve sonra Çanakkale*" konulu bir film çekilerek sinemalarda gösterime girmiş,[60] Çanakkale'de bir müze kurulması düşüncesi gündeme gelmiş[61] ve hükümet tarafından yayınlanan bir kararname ile Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin anısına, "*Boğazlar Mukavelesinin İmzası*" ibareli pullar çıkarılması kararlaştırılmıştır.[62] Bunların dışında gerçekleşen bir başka gelişme de, Montreux'de kazanılan başarı üzerine, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin ülkeye sağladığı yararlar üzerine bir şarkı sözü yazılarak, bestelenmesi ve Semiha Hanım tarafından da seslendirilmiş olmasıdır.[63]

30 Temmuz 1936'da, Boğazlar Rejimi hakkındaki Montreux'de imzalanan sözleşme TBMM'nin gündemine gelmiş,[64] 31 Temmuz 1936'da da TBMM'de görüşülerek, tasdik edilmiştir. TBMM tatilde olmasına karşın,

---

58 **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1936; **Akşam**, 22 Temmuz 1936; **Ulus**, 22 Temmuz 1936.

59 **Ulus**, 22 Temmuz 1936.

60 Gazetedeki ilan şöyledir: "*Montrö zaferinden evvel ve sonra Çanakkale Türkçe sözlü muazzam ve heyecanlı hadisat filmi… Her Türkün iftiharla göreceği film… Dikkat: "Montrö zaferinden evvel ve sonra Çanakkale, filmini göstermek isteyen sinema müdürlerinin İpek filme telgrafla müracaat etmeleri rica olunur.*" **Akşam**, 31 Temmuz 1936.

61 **Akşam**, 28 Temmuz 1936.

62 **BCA**: 030 18 01 02 67 62 18 / 21.7.1936.

63 Bayan Semiha, Montrö Zaferi, Yanağın Gül Pembe, **Taş Plak**.

64 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: V, C. 12, İçtima: 1, 30. VII. 1936, s.301-302.

olağanüstü toplanarak Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni görüşmüştür. İlk olarak Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras söz almıştır. Aras, Boğazlar sorununun Montreux Konferansı'na nasıl ve hangi gerekçelerle götürüldüğünü ve sözleşmenin Türkiye için ne anlama geldiğini anlatan kısa bir konuşma yapmıştır. Aras konuşması sırasında, sözleşme ile Türkiye'nin, Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını kısıtlayan hükümlerden kurtulduğunu ve Türkiye'nin, sorunun çözümü sırasında izlediği barışçı ve dürüst politika ile dünyanın takdirini kazandığını söylemiştir.[65] Mecliste, Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili olarak çok sayıda milletvekili düşüncelerini belirtmiştir. Adeta birbirinin tekrarı gibi olan konuşmalar sırasında, milletvekilleri sözleşmenin hiçbir maddesine itiraz etmemişlerdir. Genellikle Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin büyük bir zafer olduğunu, sözleşme ile Türkiye'nin tam bağımsızlığının ve egemenliğinin üzerinde "*kara bir leke gibi duran bir sorunun*" ortadan kaldırıldığını belirtmiş ve elde edilen başarı nedeniyle Atatürk'e, İsmet İnönü'ye ve Tevfik Rüştü Aras ile Hariciye Vekâleti'nin diğer kadrolarına teşekkür etmişlerdir. Bu sırada Afyonkarahisar milletvekili Berç Türker, yerinde bir teklifte bulunarak İngilizlerin Çanakkale'de büyük bir mezarlıkları olduğuna dikkati çekmiş ve kendi deyimiyle Türkiye'nin de "*Çanakkale'de şehit olan Mehmetçikler için muazzam*" bir abide yapması gerektiğini söylemiştir.[66]

Meclis görüşmeleri sırasında, Çanakkale'deki "*şehitlerin*" ruhuna saygı için TBMM'de bir dakikalık saygı duruşu yapılması; TBMM Başkanı'nın başkanlığında oluşturulacak bir heyetin, Boğazlar sorununun Türkiye lehine çözümünden dolayı Atatürk'e, Türk ordusuna minnet ve şükranlarını sunması; Boğazlar Sözleşmesi nedeniyle TBMM'de yapılan görüşmelerin bastırılarak köylere kadar dağılması; ayrıca yedi kişilik bir heyetin Ankara, İstanbul ve Çanakkale şehitlikleri ile Sakarya Irmağı'na, İnönü ve Dumlupınar anıtlarına birer çelenk koyması gibi kararlar da alınmıştır.[67]

Basında geniş yer bulan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili olarak gazetelerde sadece haber verilmekle kalınmamış, haberlerin veriliş biçimi de dâhil olmak üzere, konu üzerine birçok yorum da yapılmıştır. Ulus gazetesi, imzalanma haberini milli bir bayram olarak nitelendirirken,[68] Akşam gazetesinde, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması Çanakkale

---

[65] **TBMM Zabıt Ceridesi…**, s. 309-310.

[66] **TBMM Zabıt Ceridesi…**, s. 313.

[67] **Ulus**, 1 Ağustos 1936; **TBMM Zabıt Ceridesi…**, s. 328-330.

[68] Sözleşmenin imzalanacağı haberi üzerine Ulus gazetesinde şunlar yazılmıştır: "Büyük Türk ülkesinin bir parçası olan Boğazlar bölgesi üzerinde kayıtsız ve şartsız hâkimiyetimizin tasdiki, bütün milletçe kutlanacak bir milli bayramdır" **Ulus**, 20 Temmuz 1936.

Zaferi ile ilişkilendirilmiş ve kazanılmış "*İkinci Çanakkale Zaferi*" olarak isimlendirilmiştir. Birinci zaferin süngü gücüyle, ikinci zaferin ise diplomasi yoluyla kazanıldığına dikkat çekilerek böylelikle Türk'ün her alanda başarı sağlayabilecek özelliklere sahip olduğu kanıtlanmıştır yorumu yapılmıştır.[69]

Gazetelerde, Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması nedeniyle ülke çapında yapılan törenler ve şenlikler, bir bayram kutlaması olarak nitelendirilmiştir. Dahası Cumhuriyet gazetesinin iç sayfalarında kutlamalara yönelik çıkan haberler, "*Bayram dün de devam etti*" başlığı altında verilmiştir.[70] Gazetelerdeki bu tür haber ve yorumlar, sözleşmenin imzalanması ile elde edinilen kazanımların ve bunun üzerine yaşanan sevincin ülkede yarattığı atmosferi sergilemesi açısından önemlidir.

Cumhuriyet gazetesinde çıkan Muhittin Birgen imzalı bir yazıda da, konferans sırasında yaşananlar anlatılmış ve "*Tarihin yeni ve büyük boğazlar muharebesi nihayet Türk diplomasisinin tam bir galebesile neticelenmiştir*" yazılmıştır. Aslında yazarın sahip olduğu bakış açısının, yöneticilerin ve kamuoyunun görüşlerini de tamamen yansıttığı söylenebilir. Çünkü yöneticiler ve halk da bu olaya aynı bakış açısı ile yaklaşmışlar ve Boğazlar sorunu barışçı yollarla çözülmüş olsa da, konferansta Boğazlar konusunda Türk tezinin kabul ettirilmesi için yapılan mücadeleyi bir muharebe, dolayısıyla elde edilen sonucu da parlak bir zafer olarak değerlendirmişlerdir.[71]

Sözleşme ile ilgili yorumlara yaptığı karikatürlerle katılan Cemal Nadir de büyükçe ve başı sarılı bir Çanakkale Savaşı şehidinin önünden ellerinde Türk bayrağı ile geçen bir askeri birlik çizmiş ve altında da "Çanakkale Şehitlerinin" ağzından, "*Çanakkale şehitlerinin ruhu: Hiçbir ihtifalde bu kadar sevinç duymamıştım*" yazmıştır.[72] Böylelikle, elde edilen başarı ile Çanakkale şehitlerinin de ruhlarının şad olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Yapılan diğer yorumlarda ise Boğazların stratejik önemi ve dünyanın o günkü koşulları hakkında bilgi verilmiş, Milletler Cemiyeti'nin bazı devletler tarafından hiçe sayıldığı ve bu nedenle de dünya barışını korumakta yetersiz kaldığı birçok yazar tarafından dile getirilmiştir. Öte yandan Montreux'de alınan sonucun, Milletler Cemiyeti'nin itibarını artırdığı da söylenmiştir. Bu görüşü savunanlardan N. A. Küçüka, Montreux'de elde edilen sonucun sadece bir hakkın teslim edilmesi olarak değerlendirilmesinin

---

[69] **Akşam**, 20, 21 Temmuz 1936.
[70] **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1936.
[71] Muhittin Birgen, "İsviçre Mektupları", **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1936.
[72] **Akşam**, 20 Temmuz 1936. (EK: 7).

eksik kalacağını, ortaya çıkan sonucun sadece "*milletlerarası hukuk*" açısından değil, "*milletlerarası moral*" açısından da önemli olduğuna işaret etmiştir. Milletler Cemiyeti'nin sorunları çözmek konusunda aciz kaldığı ve itibarsızlaştığı bir sırada, Boğazlar sorununun müzakere yoluyla ve barışçı yöntemle çözülmesinin Milletler Cemiyeti'nin varlık nedeni konusunda da ferahlama yarattığını söyleyerek, bu olayın uluslararası alanda sorunların Milletler Cemiyeti'ne müracaat edilerek çözülebileceğine yönelik olumlu bir algı oluşturduğunu söylemiştir.[73]

Boğazlar Sözleşmesi'nin hem Türkiye'nin hem de dünyanın emniyetinin sağlanması açısından çok önemli olduğunun altını çizen yazarlardan biri olan Falih Rıfkı Atay, Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin artık daha emniyetli, dolayısıyla da daha kuvvetli bir ülke duruma geldiğini belirterek, Türkiye'nin bu durumunun dostları için de kazanç olduğunu söylemiştir. Ayrıca Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Türkiye'ye kattığı gücün, Karadeniz'in emniyetinin sağlanması açısından önemli olduğunu ve bunun da dünya barışına katkı sağlayacağını dile getirmiştir.[74] Aynı konuya değinen Yunus Nadi de, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin, sadece Türkiye'nin değil Balkanlarda bulunan bütün devletlerin emniyetini sağladığını ve gücünü artırdığını belirtmiştir.[75] Abidin Daver ise "*Türkiye'nin kalbi*" olarak nitelendirdiği Boğazlara yönelik imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Türkiye'ye sağladığı avantajları ele aldığı yazısında, bu antlaşma ile İstanbul ve Trakya'nın savunulması konusunda Türkiye'nin hareket kabiliyetinin arttığını ve antlaşmanın, Sovyetler ve Romanya açısından da önemli olduğunu söylemiştir. Ayrıca yazısında, Boğazların bir savaş sırasında kapalı olmasının Çekoslovakya, Macaristan ve Avusturya gibi Tuna devletleri ile Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya üzerinde de olumlu etkisi olacağını ve hepsinin emniyetinin sağlanmasına katkı sağlayacağını ileri sürmüştür. Öte yandan Balkan Paktı'na üye ülkelerin Karadeniz tarafından emin olabileceklerini de sözlerine eklemiş ve sözleşmenin, hem doğuda hem de Avrupa'da barışın sağlanmasında önemli etkisi olacağını belirterek yazısını, "*Montrö zaferi Sulhun da Zaferidir*" sözleriyle bitirmiştir.[76]

---

[73] N. A. Küçüka, "Montröden Çıkan Neticeler", **Ulus**, 22 Temmuz 1936; N. A. Küçüka, "Montrö'de Kazanılan Zafer", **Ülkü Halkevleri Dergisi**, C. 7, Sayı: 42, s. 403.

[74] Falih Rıfkı Atay, "Yeni Türkiye ve Rolü", **Ulus**, 27 Temmuz 1936.

[75] Yunus Nadi, "Yeni Boğazlar Rejiminden Sonra Balkanlar", **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1936.

[76] Abidin Daver DAV'ER, "Montrö zaferi Sulhun da Zaferidir", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1936.

Boğazlar Sözleşmesi'ne yönelik yapılan yorumlarda yazarların dile getirdikleri başka bir düşünce de, Türkiye'nin son derece haklı olduğu bir davayı hiçbir bahanenin arkasına sığınmadan ve bir oldubittiyle hareket etmeyi tercih etmeden, bir başka deyişle askeri tedbirlere başvurmadan, görüşmeler yoluyla ve barışçı bir şekilde çözmek istemesinin önemine değinmiş olmalarıdır. Ayrıca Türkiye'nin, ülkesinin savunulması ve diğer devletlerin emniyeti ile bağımsızlıklarının korunmasına yönelik iki temel politikaya sahip olduğunun da altını çizen yazarlar, Montreux'nün bu anlayışın bir sonucu olduğunu söyleyerek Türkiye'nin içeride ve dışarıda barışa hizmet etmek istediğini söylemişlerdir.[77]

Diğer yandan bazı yazarlar da, elde edilen başarıda Atatürk'ün rolünün önemine değinmişlerdir. "*Kemalist diplomasi, silah taşımasını sevmeyen bir diplomasidir*" denilerek Atatürk'ün savaşmayı bilen, son derece iyi bir asker olmasının yanı sıra barışsever bir devlet adamı olmasının da önemine dikkat çekmişlerdir. Burhan Belge, "*Türk tarihine Anafartalardan giren Mustafa Kemal, şimdi Montreux zafer kemerinin altından geçmektedir. Coşkun bir sevinç seli halinde etrafını saran milleti ile*" sözleriyle Atatürk'ün Türk tarihindeki yerini vurgularken,[78] Cumhuriyet gazetesinde ise Atatürk'e atıf yapılarak "*Atatürk Çanakkale'yi bir defa daha kurtardı*" başlığı altında, "*Atatürk Türkiyesinin bu parlak siyasî zaferi, barış yolile kazanıldığı için kıymeti daha büyüktür!*" denilmiştir. Haberin devamında da Atatürk'ün Çanakkale'yi dört defa kurtardığı belirtilerek söz konusu olaylar anlatılmıştır.[79] Abidin Daver ise "*Büyük Şef orada dört büyük zafer kazanmış ve Montrö Konferansında Çanakkale'yi bir defa daha kurtarmıştır*" diyerek, O'nun Çanakkale'deki faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir.[80]

Akşam gazetesindeki "*Türkiye ve İngiltere*" başlıklı bir makalede ise Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne giden süreçte Türkiye'yi destekleyen devletlere teşekkür edilmiş ve Türkiye'nin haklı davasında sağlanan desteğin ve yapılan işbirliğinin en az antlaşma kadar önemli olduğu vurgulanarak böylelikle dünyada hak, hukuk ve adalet kavramlarının yükseliş gösterdiği ileri sürülmüştür. Daha sonra, Boğazların stratejik önemi vurgulanarak Boğazların hem Türkiye açısından hem de devletlerarası ilişkiler açısından

---

[77] Yunus Nadi, "Yeni Boğazlar Rejiminin manevi kıymet ve ehemmiyeti", **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1936; Falih Rıfkı Atay, "İmzadan Sonra", **Ulus**, 21 Temmuz 1936; Yunus Nadi köşesinde "Montrö Konferansı neticeleri bütün dünyada nasıl telâkki olundu?", **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1936; Etem Menemencioğlu, "Sevr, Lozan-Montrö", **Siyasal Bilgiler Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 64, Temmuz 1936.

[78] Burhan Belge, "Anafartalar dan Montreux ye" , **Ulus**, 21 Temmuz 1936.

[79] **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1936.

[80] Abidin Daver DAV'ER, "Çanakkale Atatürk demektir", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1936.

belirleyici bir konumda olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasında İngiltere'nin baş aktör olduğu ve Türkiye'yi desteklemesinin göz ardı edilemeyeceği vurgulanmış ve geçmişteki Türk-İngiliz ilişkileri değerlendirilerek İngilizlerin tarih boyunca Türklere verdiği desteklerden örnekler verilmiştir.[81]

Neşet Halil Atay, Montrö Mektupları: 15 "Montrö Konferansı ve Türk Diplomatları" başlıklı yazısında, Tevfik Rüştü Aras ve Numan Rifat Menemencioğlu'ndan övgüyle söz ederek, bu iki kişinin Montreux zaferinin kazanılmasında diplomat olarak büyük katkıları olduğunu belirtip, onlarla "*yalnız türk diplomatları değil, türk zekâsı, türk anlayışı da iftihar edebilir*" demiştir. Yazısının devamında da, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne yönelik olarak "*Montrö türk diplomasi tarihinde Lozan'ı takip eden zaferlerin büyüklerinden biridir. Muzafferleri yerinde ve zamanında alkışlamak borcumuzdur*" diyerek,[82] Montreux Sözleşmesi'nden övgüyle söz etmiştir.

Yapılan yorumlarda zaman zaman İtalya'nın konferansa karşı tutumundan dolayı eleştirildiği de görülmüştür. Cumhuriyet gazetesinde "*İtalya Montrö Muahedesine iltihak edecek*" başlıklı bir yazıda, Boğazlar sorunun barışçı yollardan çözülmesinin önemine değinildikten sonra, İtalya'nın Montreux Konferansı'na katılmamasına karşın sözleşmeyi imzalaması için kapının açık bırakıldığı söylenmiş ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne mesafeli duran İtalya'nın tutumu sorgulanarak, eleştirilmiştir.[83]

Türk basını, ilk günden itibaren Boğazlar konusu ile ilgili olan devletlerin basınını yakından takip etmiş ve Türk kamuoyuna buralardan da bilgi akışı sağlamıştır. Söz konusu dönemde, Türk elçiliklerinin hükümete gönderdiği raporlardan ve ulusal basının yabancı gazetelerden aktardığı bilgilerden anlaşıldığına göre, Boğazlara yönelik yapılan yeni düzenlemeler Fransa,[84] Almanya,[85] Yunanistan,[86] İngiltere, SSCB, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya gibi devletlerden genellikle olumlu tepkiler almıştır. Türkiye'nin sorunlarını emrivakilerle değil, barışçı anlayışla, hukuka ve uzlaşmaya dayalı şekilde çözümlemeye çalışması söz konusu devletler tarafından son derece iyi karşılanmıştır. Türkiye'nin bu davranışının,

---

[81] **Akşam**, 22 Temmuz 1936.
[82] Neşet Halil Atay, "Montrö Mektupları: 15 "Montrö Konferansı ve Türk Diplomatları", **Ulus**, 26 Temmuz 1936.
[83] **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1936.
[84] **BCA** 030 10 219 476 7 / 10.8.1936.
[85] **BCA** 030 10 231 557 11 / 10.8.1936.
[86] **BCA** 030 10 236 720 20 / 8.6.1936.

sorunların çözümünde dünya için iyi bir örnek teşkil ettiği bir başka deyişle dünya açısından diğer ülkelere ders olması gerektiği söylenmiştir. Ayrıca Boğazlar Sözleşmesi'nin dünyada emniyetin sağlanması açısından da önemli olduğu vurgulanarak Türkiye'nin stratejik öneminin arttığı ve İtalya'nın, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalamamasının kendisi için hata olduğu belirtilmiştir. Burada dikkatlerden kaçmaması gereken bir diğer durum da, söz konusu devletlerden Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'nın, 9 Şubat 1934'te Türkiye ile bir güvenlik antlaşması olan Balkan Antantı'nı imzalamış olmalarıdır. Bu nedenle bu devletlerin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne yönelik olumlu yaklaşımları bir sürpriz değildir. Bu durum, Balkan Antantı'nı oluşturan devletlerin birbiriyle olan dayanışmalarının bir göstergesidir. Buradan hareketle, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin, adı geçen devletler açısından altına imza attıkları Balkan Antantı'na yönelik tutumlarını sergilemeleri açısından da bir imtihan sahası olduğu söylenebilir.

Türk basınından elde edilen bilgilere göre, İngiltere'de yayınlanan gazetelerde Montreux Sözleşmesi oldukça olumlu karşılanmış ve imzalanması başarı olarak değerlendirilmiştir. Times gazetesinde çıkan bir makalede, konferansın başarıyla sonuçlanmasına büyük bir değer atfedilerek Türkiye'nin sorunlarını barışçı yollarla ve müzakere ederek çözmeye çalışması takdir edilmiştir. Yazıda, Atatürk de övülmüş ve kendisiyle ilgili olarak "*Türkiye'nin başındaki büyük kumandan, dürbin bir devlet adamının yüksek meziyetlerini haiz bulunduğunu bir kere daha göstermiştir. Kendisi, muahedelerin konferanslarla tadili siyasetine müzaheret etmiş ve bu suretle Avrupa'nın minnet ve şükranını kazanmıştır*" denilmiştir.[87] Daily Telegraf gazetesinde de sözleşme olumlu karşılanarak sonucun tebrik edilmesi gerektiği belirtilmiş ve Türkiye'nin Akdeniz'de barışın korunmasına hizmet edeceği söylenmiştir.[88] Aynı gazetede yer alan "*Yeni Türkiye İçin Yeni Muahede*" başlıklı bir yazıda da, Montreux Boğazlar Sözleşmesi ve konferansa katılan devletler değerlendirilmiş ve İtalya'nın konferansa katılmadığı ancak antlaşmayı istediği zaman imzalayabileceği belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin elde ettiği başarı övülerek, "*İki asırdan beri öldürücü bir hastalığa tutulduğu zannedilen* "*Avrupanın hasta adamı iyileşmiş ve yirmi sene evvel rakib talipler arasında bilfiil taksime uğramış bulunan Anadolunun "kuvvetli adamı" olarak karşımıza çıkmıştır*" denilmiştir.[89] Morning Post gazetesinin başmakalesinde ise Türkiye'nin Boğazlar rejiminin yeniden düzenlenmesi konusundaki taleplerinde haklı ve adil olduğu vurgulanmış ve sorunun barışçı yollardan çözülmüş olmasının

[87] **Akşam**, 21 Temmuz 1936.
[88] **Akşam**, 22 Temmuz 1936.
[89] **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1936.

önemine dikkat çekilerek dünya için iyi bir örnek oluşturduğu söylenmiştir. Ayrıca konferansa katılmayan İtalya ve Almanya eleştirilerek, Almanya için şunlar söylenmiştir:

> "*... Montrö konferansı herhalde, kanunu kendi ellerine alarak hodbehot hareket etmek hususunda ısrar gösteren devletlere iyi bir misal olsa gerektir. Kendi lehine olarak hiçbir şeyin tadil edilmeyeceğine inanan Almanya davasına taraftar kazanamamış olmakla kabahati başkalarına bulmamalıdır. İşte bundan dolayıdır ki Türkiye hem beslediği hüsnü niyet hem de bunun mükâfatını görmüş olmakla şayanı tebriktir...*"[90]

Bükreş'te yayınlanan "L'indefendance Roumanie" gazetesinde çıkan bir yazıda da, Türkiye, Montreux'de kazandığı başarıdan dolayı övülmüş ve başarısı şöyle ifade edilmiştir:

> "*Türkiye, Montröde haklı çıkmıştır. İstihkak kesbedilmiş bir muvaffakiyet. Şanlı bir tarihin devamı müddetince kuvveti suiistimal etmiş olan Türkler, beynelmilel hukuka, samimiyetle hizmet ettiler. Şark garbe bir ders vermiş oldu; fakat garb bu dersten ka'tiyyen istifade etmeyecektir... Bu mukavele, evvela, muahedelerde bir değişiklik yapmak için cebre müracaat ihtiyacı olmadığını ve hatta, hakkından emin ve iyi vaziyetlere sahibolanların, müzakerat yolunu tercih etmelerinin daha istifadeli olduğunu isbat ediyor...*"[91]

Yunan basınında ise Türk halkının elde ettiği sonuçtan dolayı duyduğu sevincin, Yunan halkı tarafından da paylaşıldığı söylenmiştir. Ayrıca Boğazların emniyetinin sağlanmasının Yunanistan için de önemli olduğu belirtilmiştir. Yine Türkiye'nin Boğazlar konusunda son derece haklı olduğu vurgulanarak bu davada desteklenmemesinin yanlış olacağı üzerinde durulmuştur.[92] Atina, Eski Hariciye Bakanı M. Argiropulos "Etnos" gazetesinde yazdığı makalede ise "*Montrö Konferansı neticelerinden memnun olmalıyız. Çünkü Monröde alınan kararlar ispat etmiştir ki, Türkiye gibi taahhütlerine riayet eden devletler haklı taleplerinde tatmin edilebilirler*"[93] demiştir. Atina'da yayınlanan Venizelist Elefteron Vima gazetesinde de, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin haklılığına işaret edilerek Türkiye'ye destek verilmiş ve Türkiye'nin Montreux Sözleşmesi ile Yunanistan'ın da emniyetini sağladığı belirtilerek "*Türkiye'nin emniyeti Yunanistan'ın da emniyetidir*" denilmiştir.[94] 1919'da Anadolu'yu işgal eden,

---

[90] **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1936.
[91] **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1936.
[92] **Akşam**, 22 Temmuz 1936.
[93] **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1936.
[94] **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1936.

Lozan Barış Konferansı'nda[95] ve sonrasında yaşanan Etabli sorununda karşı karşıya gelen iki devletin, Boğazlar konusunda uzlaşı sağlaması gerçekten ilgi çekicidir. Dahası Yunanistan'ın, Türkiye'nin çıkarlarına uygun olan bir gelişmeyi böylesine yürekten desteklemesi, aslında devletlerarası ilişkilerin nasıl karşılıklı çıkar ilişkilerine dayandığını göstermesi açısından iyi bir örnek olmuştur.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi Bulgaristan'da da iyi karşılanmıştır.[96] Sofya'da yayınlanan La Parole Bulgare gazetesinde çıkan bir yazıda, Montreux Sözleşmesi'ne olumlu yaklaşılmış ve Montreux'de Boğazlarla ilgili olarak yapılan düzenleme ile Türkiye'nin emniyeti açısından tehlike yaratan bir durumun ortadan kaldırıldığı söylenmiştir. Sorunun barışçı yollarla çözülmesi konusu da övgüye değer görülerek Atatürk'ten de söz edilmiş ve Montreux Sözleşmesi ile ilgili olarak "*...Kamâl Atatürk'ün, vatanına karşı ifa ettiği şerefli hizmetlerden biridir...*" denilmiştir.[97]

Fransız Populaire gazetesinde, Boğazlar Sözleşmesinin imzalanması dolayısıyla yayınlanan bir yazıda İtalya'nın tutumu eleştirilirken,[98] Paris'te yayınlanan haftalık La Tribunedes Nations gazetesinde ise Montreux Konferansı'nın Büyük Harpten sonra olumlu sonuca ulaşılabilen tek konferans olduğu üzerinde durularak Montreux'de alınan dersten yararlanılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin tehdit, zor ve şiddete başvurmadan uluslararası hukuka uygun şekilde ve müzakere yolunu tercih etmesi de takdirle karşılanmıştır.[99] Aynı gazetenin bir başka sayısında ise yine konferansın başarısından söz edilerek benzer düşünceler şu şekilde dile getirilmiştir:

> "*Fâsid daire nihayet kırıldı. Bir milletlerarası konferans muvaffak oldu. Görüldü ki milletlerarası karşılaşmalar ve müşterek kararlar usulü zarurî olarak verimsiz ve tehlikeli değildir. Montrö'de Avrupa diplomasisi, bunca yılların faydasız laf ve güzafın ve manasız tereddütlerin neticesi olan mütevekkilce durgunluktan çıkmağa nihayet muvaffak oldu. Montrö bir hareket noktası olmalıdır. Montrö dersi anlaşılmalı ve akılda tutulmalıdır... Muvaffak olan bir milletlerarası konferans nadir bir manzaradır. Müşterek bir muvaffakiyetsizliği kayd ile iktifa etmeyip kurucu bir eserin ikmalini tevsik eden*

---

[95] Lozan Barış Konferansı sırasında Yunanistan'ı temsil eden Venizolos'un gözünden, Lozan'ı anlamak ve değerlendirmek için bkz.: Çağla D. Tağmat, "Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. XIV, Sayı: 29, (2014-Güz).

[96] **Akşam**, 27 Temmuz 1936.

[97] **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1936.

[98] **Akşam**, 23 Temmuz 1936.

[99] **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1936.

bir milletlerarası anlaşma ise, bugünkü şartlar içinde, müstesna şümulü haiz bir hadisedir… Montrö konferansı hiç de tehlikeli bir "misal" yaratmamış; tam tersine Avrupa revizyoncuları için sarih ve aydınlatıcı bir ihtar olmuştur… Türkiye, revizyon talebine mesned olarak –onlara tehditler ve kuvvet tezahürleri terfik etmeksizin- ciddî ve namuskârane deliller getirmiştir…"[100]

Yugoslavya basınında, Montreux Boğazlar Sözleşmesi hakkında ayrıntılı bilgiler verilerek sözleşmenin imzalanması, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra izlediği dış politikanın başarılı sonucu olarak görülmüş ve sözleşme, Türkiye'nin egemenliği ve bağımsızlığı konusunda eksik kalmış olan kısımların tamamlanması olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Boğazlar sorununun hukuka ve uzlaşmaya dayalı olarak çözümlenmiş olmasının önemine de değinilerek özellikle sorunların hukuk dışı yöntemlerle çözümlenmeye çalışıldığı bir dönemde, Türkiye'nin tutumunun çok daha değerli olduğunun altı çizilmiştir. Yugoslavya basınında, elde edilen sonuç nedeniyle, Türk halkının yaşadığı sevincin paylaşıldığı da dile getirilmiştir.[101]

Lozan Barış Konferansı sırasında, Boğazların kendisi açısından güvenliğini sarsmayacak bir statüye kavuşması için mücadele veren,[102] ancak bunda başarı sağlayamayan SSCB de, Montreux Sözleşmesi'ni olumlu karşılayan devletlerden biri olmuştur. Bu durum İzvestiya gazetesinde şöyle anlatılmıştır:

"*Sovyet efkârı umumiyesi muhteviyatı itibariyle Sovyetlerin Karadeniz'deki hayati menfaatlerine uygun olan, bizim dostumuz bulunan Türkiye'nin boğazlardaki hakimiyetini tesis etmek suretiyle meşru menfaatlerini tatmin eden ve nihayet bütün sulh taraftarlarının iztizarını yerine getiren Montreux mukavelesini hararetle selamlar. Beynelmilel kolektif emniyet teşkilatının dostları, Montreux'da mühim bir meydan muharebesi kazanmışlardır.*"[103]

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi, Montreux Boğazlar Sözleşmesi genelde dünyadan olumlu tepkiler almasına karşın, söz konusu düzenlemeyi eksik bulanlar ve yeni bir düzenlemeye ihtiyaç bulunduğunu belirtenlerin yanı sıra İtalya gibi eleştirenler de olmuştur. ABD'de bulunan

---

[100] **Ulus**, 29 Temmuz 1936.

[101] **Akşam**, 21, 22 Temmuz 1936;**Ulus**, 22 Temmuz 1936.

[102] Temuçin Faik Ertan, "Lozan Konferansında Türk-Sovyet İlişkileri", **Türk Yurdu**, C. 20, Sa.: 151, (Mart/2000), s.31.

[103] **Akşam**, 23 Temmuz 1936. SSCB'nin, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden hemen sonra, Boğazlar konusundaki tutumu değişmiştir. Türkiye'ye, yeni bir antlaşma yapılmasını teklif ederek boğazlardan kendilerine serbest geçiş hakkı tanınmasını ve ortak savunma için üs kurma hakkının tanınmasını istemişlerdir. Kadri Unat, "Atatürk Sonrası Türkiye", **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2016, s.286.

İndiana Üniversitesi profesörlerinden Harry N. Haward, "*Montrö Konferansı'ndan Sonra Boğazlar*" başlığı altında yazdığı makalede, XVIII. yüzyıldan başlayarak Boğazların kısa bir tarihçesini vermiş ve daha sonra da Boğazların Lozan Barış Antlaşması'ndaki durumuna ve Türkiye'nin sözleşmenin yenilenmesi için yürüttüğü diplomatik faaliyetlere değinmiştir. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni de kendince değerlendiren Haward, söz konusu sözleşmenin, Türkiye ile birlikte Balkanlarda yer alan diğer devletler, SSCB, İngiltere ve Fransa'nın da çıkarlarına uygun olduğunu, ancak sözleşme nedeniyle Almanya ve İtalya'nın ise zarar gördüklerini belirtmiştir. Haward'a göre, Montreux Sözleşmesi ile olağanüstü bir durumda Rus ve Fransız donanmaları Karadeniz'i bir üs olarak kullanabilecekleri gibi, Akdeniz'deki anti-İtalyan gurup da güç kazanmıştır. Bu nedenle, Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Boğazlar konusunu kesin olarak çözüme kavuşturamamıştır. Sorunun, ancak Boğazlar, Süveyş ve Panama kanalları ile Cebelitarık Boğazı'na ortak bir statü verilmesi ile kesin olarak çözülebileceğini ileri sürmüştür.[104]

Boğazlar konusunun yeniden gündeme taşınmasından rahatsızlık duyan dahası konferansa da katılmayan İtalya, hem Türkiye içinde hem de dışarıda eleştirilere uğramıştır. Öte yandan, İtalya basınında da Montreux'nün İtalya'nın çıkarlarına uymadığına yönelik yazılar çıkmıştır.[105] İtalya gazeteleri, Türkiye'nin Boğazlar Sözleşmesi'ni başarıyla imzalanmasına yönelik olumlu bir değerlendirme yapmadıkları gibi, konferansın hukuki açıdan da hükümsüz olduğu yorumunda bulunmuşlardır.[106]

Sonuç

Kurulduğu andan itibaren, uluslararası alanda barış ve güvenliği sağlamak amacıyla yapılan tüm çalışmalara katılan Türkiye, bir süre sonra tüm dünyaya, sorunların barışçı yollardan çözümlenmesinin kendisi açısından temel bir tercih sorunu olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin bu tutumu, dünyanın hızla savaşa doğru sürüklendiği bir dönemde karşılığını bulmuş ve Lozan'da istediği gibi çözümleyemediği Boğazların statüsü ve Hatay sorunu gibi, Türkiye'nin güvenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü ilgilendiren konuları kendi lehine çözebilmiştir. Bu bağlamda,

[104] **BCA**, 030 10 63 424 16 / 6.11.1936.
[105] **BCA**, 030 10 238 607 33 / 29.5.1936; **BCA**, 030 10 238 608 5 / 22.4.1936; **BCA**, 030 10 238 608 6 / 27.4.1936.
[106] **Akşam**, 21, 23 Temmuz 1936; **Ulus**, 24 Haziran 1936.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi Türkiye'nin iki savaş arası dönemde izlediği dış politikanın başarılı bir sonucu olarak kabul edilebilir.

Türkiye, Boğazlar sorununu çözümlemek için, Montreux Konferansı'nın toplanması öncesinde ve konferans sırasında ince bir diplomasi yürütmüştür. Konuyla ilgili birçok ülkenin çatışan çıkarlarını, Türkiye'nin de yararına olabilecek bir şekilde, uzlaştırmak amacıyla yoğun ve titiz bir mesai harcamıştır. Özellikle de konferans sırasında İngiltere ve SSCB'nin zaman zaman fikir ayrılıklarına düşmelerine karşın ortak noktada uzlaşmalarını zor da olsa başarmıştır. Bu durum, Türk dış politikası için oldukça önemli bir başarıdır. Öte yandan Türkiye'nin Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazları kontrolüne alması, stratejik değerini daha da artırmış uluslararası politikada önemli konuma yükselmiştir. Ayrıca, göz ardı edilmemesi gereken bir başka nokta da, Türkiye'nin bu başarıyı savaşmadan ve masa başında elde etmiş olmasıdır.

Montreux'de yapılan konferans ve Boğazlar Sözleşmesi Türk basınında oldukça geniş yer bulmuştur. Konferans görüşmeleri basın tarafından yakından takip edilmiş, konunun kamuoyuna tüm ayrıntıları ile aktarılmasına çaba gösterilmiştir. Ancak basın bununla yetinmemiş, gazete sütunlarında birçok köşe yazarının konu ile ilgili yorumlarına da yer verilmiştir. Öte yandan, yabancı basın da takip edilerek Türk kamuoyuna buralardan da bilgi aktarılmıştır. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması halk tarafından ise zafer olarak kabul edilmiştir. Yapılan törenler sırasında, bu başarı bayram coşkusu içinde kutlanmış ve eğlenilmiştir.

Türkiye'nin Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile elde ettiği başarı, hem ülke içinde hem de ülke dışında değer görmüş ve takdir toplamıştır. Gazetelerde yer alan bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, Türk basını ile Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasına olumlu yaklaşan devletlerin basını, konuya neredeyse aynı çerçeveden bakmışlardır. Yurt içinde ve yurt dışında yayınlanan gazetelerde çıkan haberlerde ve konu ile ilgili yapılan yorumlarda, "*hak*", "*hukuk*", "*barış*", "*adalet*", "*emniyet*", "*gerçekçilik*" gibi kavramlar sıkça vurgulanmış ve işlenmiştir. Diğer yandan söz konusu sözleşmenin Türkiye için her şeyden önce ülkenin emniyetini sağlamak gibi haklı bir isteğe dayandığının altı çizilmiş, sözleşmenin konuya taraf tüm devletlerin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olduğu belirtilerek, Boğazlar Sözleşmesi'nin dünyada emniyetin sağlanması açısından önemli olduğu söylenmiştir. Gazetelerde, sözleşme ile Türkiye'nin stratejik öneminin arttığı ve İtalya'nın Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalamayarak, hata yaptığı da sıkça vurgulanmıştır. Genelde dünya kamuoyundan olumlu tepkiler alan Türkiye'nin, Montreux konusunda dünya

devletleri tarafından desteklenmesinin arka planında sadece Türkiye'nin stratejik öneminin olduğu söylenemez. Montreux'de sağlanan söz konusu başarı, dünya kamuoyu tarafından da mesaj olarak değerlendirilmiştir. Onlar açısından Boğazlar sorununun, müzakere yoluyla ve barışçı şekilde çözülmesi iyi bir örnek olmuş, Almanya ve İtalya'nın saldırgan politika izledikleri sırada, sorunların müzakere yoluyla da çözülebileceğine yönelik umutları artırmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi **(BCA)**

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi **(TİTEA)**

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi

Kitaplar

Akşin, Abdülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Aras, Tevfik Rüştü, **Atatürk'ün Dış politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1984.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I.-III, C.II, 5.Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973.

Koçak, Cemil, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 4. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994.

Soysal, İsmail, **Tarihleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

Sönmezoğlu, Faruk, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2011.

Tekeli, İlhan – İlkin, Selim, **İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, Birinci Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Makaleler

Akgün, Mensur, "Türk Dış Politikasında Bir Jeopolitik Etken Olarak Boğazlar", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der.: Faruk Sönmezoğlu, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 388-401.

Armaoğlu, Fahir, "Tarihi Perspektif İçinde Misâk-ı Millî'nin Değerlendirilmesi", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Makaleler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 63-72.

Atay, Falih Rıfkı, "Boğazlar Konferansı", **Ulus**, 23 Haziran 1936.

……..., "Cenevre Kararı", **Ulus**, 8 Temmuz 1936.

……...,"Gene Boğazlar", **Ulus**, 14 Temmuz 1936.

……...,"İmzadan Sonra", **Ulus**, 21 Temmuz 1936.

……..., "Montrö Müzakereleri", **Ulus**, 18 Temmuz 1936.

...……, "Son Vaziyet", **Ulus**, 10 Temmuz 1936.

……, "Yeni Türkiye ve Rolü", **Ulus**, 27 Temmuz 1936.

Atay, Neşet Halil, "Montrö Mektupları: 15 "Montrö Konferansı ve Türk Diplomatları", **Ulus**, 26 Temmuz 1936.

Belge, Burhan, "Anafartalar dan Montreux ye" , **Ulus**, 21 Temmuz 1936;

Birgen, Muhittin, "İsviçre Mektupları", **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1936.

Dav'er, Abidin Daver, "Çanakkale Atatürk demektir", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1936.

……..., "Montrö zaferi Sulhun da Zaferidir", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1936.

……...,"Boğazlar Konusundaki Tezimizin Kuvveti", **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1936.

Ertan, Temuçin Faik, "Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri", **Gölbaşı Eğitim ve Kültür Dergisi**, Gölbaşı İlçe Eğitim Müdürlüğü, Sa.: 2, Ocak/2005, s. 5-11.

……..,"Mudanya Mütarekesi'nden Lozan Barış Antlaşması'na", **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016, s.137-152.

……., "Lozan Konferansında Türk-Sovyet İlişkileri", **Türk Yurdu**, C. 20, Sa.: 151, Mart/2000, s. 25-35.

Gönlübol, Mehmet –Kürkçüoğlu, Ömer, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Makaleler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 3-28.

Gönlübol, Mehmet – Sar, Cem, "1919-1939 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1965)**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1969, s. 3-147.

Gürel, Şükrü S., "Türk Dış Politikası (1919-1945)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.2, İletişim Yay., İstanbul, b.t.y., s. 520-536.

Küçüka, N. A., "Montrö'de Kazanılan Zafer", **Ülkü Halkevleri Dergisi**, C. 7, Sayı: 42, s.401-403.

……, "Montröden Çıkan Neticeler", **Ulus**, 22 Temmuz 1936.

Menemencioğlu, Etem, "Sevr, Lozan-Montrö", **Siyasal Bilgiler Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 64, Temmuz 1936, s. 237-238.

Nadi, Yunus, "Boğazların Dünya Sulhu Üzerindeki Mühim ve Müessir Rolü", **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1936.

……..."Bugün Montröde Boğazlar Konferansı Açılıyor", **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1936.

……, "Montrö Konferansı neticeleri bütün dünyada nasıl telâkki olundu?", **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1936.

……, "Yeni Boğazlar Rejiminden Sonra Balkanlar", **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1936.

……., "Yeni Boğazlar Rejiminin manevi kıymet ve ehemmiyeti", **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1936.

Özersay, Kudret, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", **Türk Dış Politikası**, Editör: Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 370-384.

Özsoy, Muzaffer, "Askerlik Bilimi ve Strateji Açısından Atatürk", **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, 2. Baskı, İstanbul, 1986, s. 110-120.

Soysal, İsmail, "1936 Montreux Sözleşmesi ve Sonradan Çıkan Sorunlar", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Ankara 15-17 Ekim 1997, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.309-325.

Tağmat, Çağla D., "Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. XIV, Sayı: 29, Güz/2014, s. 141-173.

Unat, Kadri, "Atatürk Sonrası Türkiye", **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2016, s. 253-299.

Ülman, Halûk, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XXIII, Eylül 1968, Ankara, 1968, s. 241-273.

Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Siyasal Bilgiler Dergisi

Ulus

Ülkü

Diğer

Bayan Semiha, Montrö Zaferi, Yanağın Gül Pembe, **Taş Plak**.

EKLER

EK: 1

Montreux Konferansı İle İlgili Fotoğraflar

Montreux Konferansının Toplandığı Salon

TİTE: K 16 G 58 B 58-3001

Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras (Gözlüklü)

TİTE: K 16 G 58 B 58-12001

Numan Menemencioğlu

TİTE: K 16 G 58 B 58-14001

EK: 2

Türk Askerinin Çanakkale'ye Çıkışı Sırasında Halk Tarafından Karşılanışına Ait Fotoğraflar.

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE): K 8 G 13 B 13001

TİTE: K 8 G 81 B 81-1001

TİTE: K 8 G 81 B 81001

EK: 3

Behçet Kemal Çağlar'ın Şiiri:

İnönü, Çakmaktepe, Sakarya, Dumlupınar…
Türk ordusundan üstün koruyucu nerde var?
Hakkımıza yerinde şahit Anafartalar!
Türke, dünya yapısı bir zafer kemeri bu
Millet zaferi kadar insanlık zaferi bu;
Kısır kongrelerin bir tek şaheseri bu!
Boğaz kalelerine çekildi ya al bayrak;
Düşman! Varsan say bizi, varsan ürke ürke bak!
Dünya! Dara gelirse başın Atatürk'e bak!...

Ulus 22 Temmuz 1936.

Kâmuran Bozkır'ın Şiiri:

Duyuyorum hâlâ:
Orda döğüşerek ölmüş kardeşlerimin
Sesi sinmiş
Yüzü sinmiş
Gözü sinmiş sulara
Köpüklü dalgalar gibi akan şarkılarını
Ve gelin de bugün
Doya doya içelim
Hep, bir,
Anamızın südü gibi
Hür boğazın hür rüzgârını!
Bu zafer hakkımızdı…
Anafartalardan Montrö'ye dayanan siper,
Yırtılmamış
Kırılmamış
Bir kavga hattımızdı.
Biz bu uğurda
Yıllarca seve, seve, yüreğimizden kopup atladık
Kemalizmin kafaları çağırdığı sipere!

Ulus 22 Temmuz 1936.

EK: 4

Cumhuriyet gazetesinde, 22 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi üzerine yayınlanmış N. Büngül imzalı bir şiir.

Tarih

Bin yıl evvel Akdenize el attım

Yelken açtım harikalar yarattım

Yedi iklim dört köşede ünüm var

Al bayrağı ufuklara yaşattım

Barışsever, cenge hazır yurdumu

İman dolu sinelerle donattım

Hem özüme, hem sözüme güvendim

Avrupaya uysal bir el uzattım

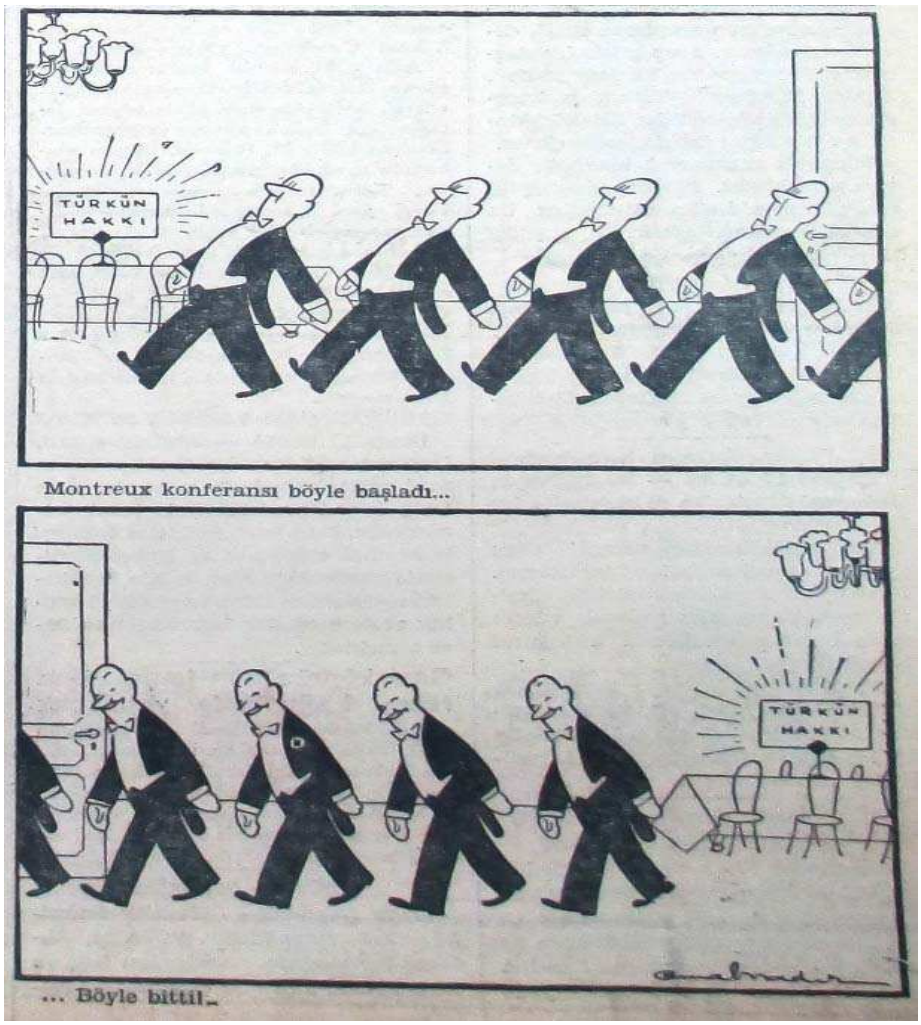
Türk boğazı kuvvetlidir sıkılmaz

–Bilmelidir bunu- dedim dayattım

Tarihe bir emri vaki gelince!

Çanakkale Boğazını kapattım. 1936 N. Büngül

EK: 5

Akşam 18 Temmuz 1936

EK: 6

Akşam 22 Temmuz 1936

EK: 7

Çanakkale şehitlerinin ruhu:
— Hiç bir ihtifalde bu kadar sevinç duymamıştım!...

Akşam 20 Temmuz 1936